

О.Колесников. Scientific Research in the Age of Virtual Reality: Exploring New Frontiers. LII INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE: тези доповіді. Montreal, Canada, December 18-20, 2024. С. 32-36. ISBN 978-617-8427-42-9. DOI 10.70286/ISU-18.12.2024.

Колесников О. Є.

Старший викладач

Харківська державна академія дизайну та мистецтв, Україна

Божко К. В.

Аспірант

Харківський національний університет міського господарства

ім. О. М. Бекетова, Україна

Kyrylo.Bozhko@kname.edu.ua

ПРИРОДНІ ПОРОЖНЕЧІ (URBAN VOIDS) МІСТА ХАРКОВА

Тези продовжують цикл публікацій авторів, присвячених Urban Voids (міським порожнечам) міста Харкова. У попередніх публікаціях було розглянуто зміст поняття Urban Void, продемонстровано його актуальність, зроблено класифікацію та визначено основні риси та типи Urban Voids на прикладі Харкова [1], [2] та району Левада [3]. Як висновок попередніх текстів можна стверджувати, що Urban Voids — це територія, що не має функціонального наповнення, не інтегрована у міську тканину, не має або втратила естетичні якості та ідентичність. Після картографування та дослідження рис порожнеч, було виявлено, що класифікація Urban Voids можлива лише за їх походженням, а саме: природні, антропогенні, соціокультурні. Ця публікація присвячена **природним** міським порожнечам, що є невід'ємною частиною дослідження Urban Voids міста Харків (Рис. 1).

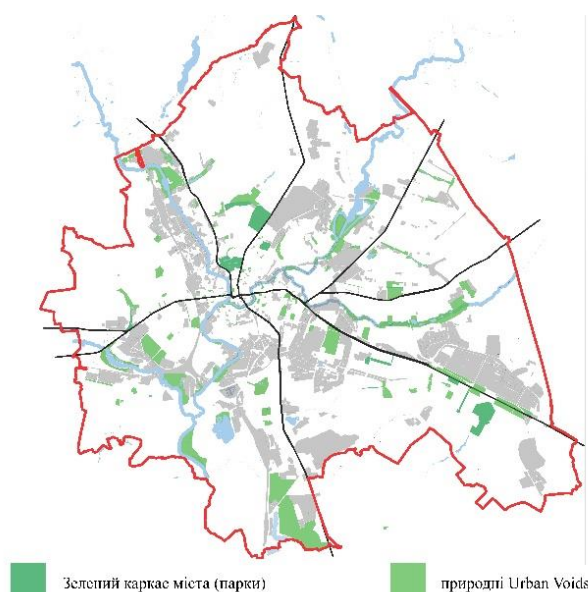

Рис. 1. Природні Urban Voids Харкова.

Об'ємно-просторова просторова структура міста Харкова є неоднорідною: серед сильних зон міста зустрічаються «розриви» тканини міста, невизначені та незабудовані протягом довгого часу території. Важливою часткою Urban Voids є порожнечі природного походження, не маючи достатніх ресурсів, модерне місто віддавало перевагу «минати» ці проблемні ділянки, не помічаючи їх, відкладаючи рішення проблем на майбутнє. Деякі ділянки міста майже не інтегрувались у його тканину століттями. Значна їх частка була освоєна в процесі зростання міста, а ті природні Urban Voids, що залишились, несуть у собі риси первинного «доміського» ландшафту. Розпливчаті простори, невизначеність, без масштабу й активності, вони є прикладом сталості та незмінності, іншого плину часу, можна сказати, що вони є носіями первинних ідентичності та ландшафту, втрачених у «сильних» районах міста.

Природні порожнечі, як міські порожнечі загалом, можна класифікувати за походженням, хоча слід зазначити, що межі типів є доволі розмитими. До природних Urban Voids не можна віднести антропогенні ландшафтні утворення (парки, сквери, зони відпочинку, сади). Роблячи класифікацію природних порожнеч міста були виділені наступні типи:

- 1. Стариці, водойми та джерела;**
- 2. Берега рік;**
- 3. Заболочені ділянки, левади;**
- 4. Рельєф, балки, яри;**

Розглянемо кожен тип на прикладах, що на нашу думку, є найбільш виразними. Слід зазначити, що типи мають розпливчасті межі, через що деякі об'єкти можуть мати ознаки, характерні для об'єктів інших типів.

Тип **«Стариці, водойми та джерела»** об'єднує у собі водні об'єкти, що залишились від колишнього русла харківських річок як озера, струмки, тощо.

1. Р. Олексіївка (від вул. Дерев'янка до р. Лопань)
2. Тюринское озеро (з залишками благоустрою).
3. Озеро Зеленка південніше заводу Малишева (каскад озер Верещаковского струмку)
4. Озеро у районі вул. Новий побут
5. Кабештове болото біля району Одеська

Основним засобом «приручення» порожнеч містом є їх знищення: засипка будівельним сміттям та відходами. Таким чином була «приручна» система озер та стариць ріки Лопань на території Залопані, де зараз знаходяться Благовіщенський собор, ринок та вул. Полтавський шлях (Рис. 2). Єдиним слідом, що залишився від стариці є сквер Мислителів (або Круглий сквер) на вул. Полтавський шлях. — територія, що сформувалась протягом кінця XVIII – до другої половини XIX ст. на місці озера, що залишилось від стариці (колишнього русла) ріки Лопань. У другій половині XIX ст. озеро поступово почало деградувати та було засипано, на його місці було прокладено вул. Полтавський шлях. Озеро зникло, змінилась частина забудови, а червона лінія вул залишилась незмінною й до тепер. [6, С.75-84]

Рис. 2. Сквер Мислителів (Круглий) у Харкові, зліва на право: 1787 р., 1871 р., сучасний стан. [8]

До типу «**Берега рік**» відносяться занепадаючі береги більшості харківських рік. Сумарна протяжність рік в межах міста складає близько 58 км; через територію Харкова протікає 4 ріки (Харків, Лопань, Немишля, Уди) та чимало малих річок, але на жаль, більша частина берегів річок Харкова знаходиться у доволі занедбаному стані (рис. 3).

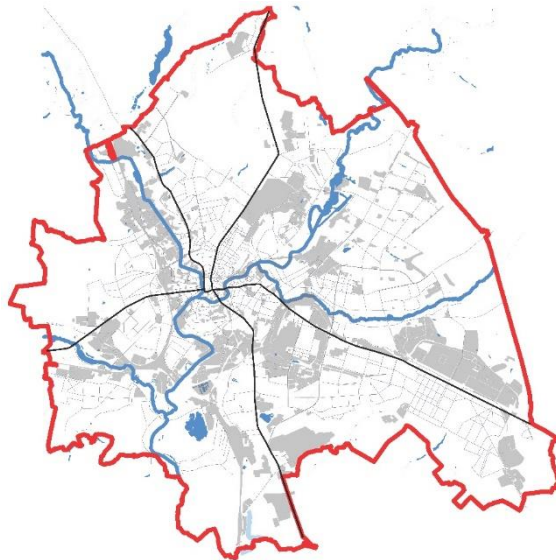

Рис. 3. Ріки та водойми на мапі міста.

Причини сучасного становища можна знайти у історії міста: ріки протягом історії не були придатні для судноплавства (крім окремих коротких періодів), а вода часто застоювалась. Можливо, тоді й виникло таке відношення до рік та берегам: протягом усієї історії міста забудова «відверталась» від рік орієнтуючись головними фасадами на вулиці, що йшли паралельно рікам. Мало місце «протиставлення» антропогенного та природнього. Знаходячись у місті, часто не можливо визначити існування ріки. Місто «забуло» такий елемент природнього ландшафту як ріка і берег ріки, а ті фрагменти, що інтегровані у місто є невеликими. Першим етап будівництва набережних відбувся у 1930-х рр., другий у 1960-1970-х гг., коли прокладали Гімназійну набережну. Слід зазначити, що частина берегів були обкладені гранітом, а частина залишились «зеленими». Як було сказано вище, на жаль, стан річок Харкова не можна визначити як задовільний, але існує ряд проєктів з реабілітації цих територій, один з них — проєкт Зелений каркас Харкова,

що бачить берега рік не як проблему, а як можливість. [Зелений каркас Харкова, 14.06.2021]

Великою групою природних Urban Voids є заболочені ділянки та левади та заболочені території. **Левади** — ділянки з високим рівнем ґрунтових вод, що виникали із-за стариць та вигинів русла харківських рік. Прикладом історичного району Левада (повністю не інтегрована і дотепер) та інших місць. Ці міські левади, маючи всі риси природних порожнеч, попри відчуття їх як «пустого місця», завжди грали важливу неявну допоміжну роль в житті найближчих «сильних місць» и усього міста в цілому. В XVII-XIX ст. левади були ділянками для вигулу коней, а у XX ст. як складська та рекреаційна зона. Частина левад була інтегровані у місто стали громадськими просторами як Базарна левада у Благовіщенський/Центральний ринок, а частина зберегла елементи міської порожнечі, як історичний район Левада...

Яри, балки та інші перепади рельєфу також можуть мати риси, характерні для Urban Voids.

1. Існуючі яри: Глибокий яр (південніше заводу Малишева), яр з рікою Жихорець, Олексіївська балка
2. Засипані яри: яр на ХТЗ, яр на вул. Культури, яр біля м. Академіка Барабашова [6, С. 206-209]

Способи використання ярів у сильного міста такі ж як зі сталицями — засипка та вирівнювання рельєфу для майбутнього будівництва.

Яри є складними структурами, що можуть поєднувати у собі перепади рельєфу з водоймами, заболоченими територіям на своєму дні. Найбільш виразним об'єктом цього типу є **Савкін Яр** — природне утворення 523 м та 425 м, що розташоване на території Холодногірського району Харкова, біля історичного району Холодна Гора.

Територія, що має великий перепад рельєфу та декілька джерел на дні. Є малодоступною через відсутність заасфальтованих доріг, місто «відвернулось» від яру, навіть ближні будинки розвернуті дворами на яр. Існує версія, що назва Савкін Яр походить від імені Г. С. Сковороди та пов'язано з ним, адже тут філософ проводив певний час. До 1972 року зберігався будинок, якій Сковорода відвідував. У 2015 році була проведена акція «Савкин яр. Оазис в городе», під час якої активісти винесли 650 мішків сміття.

Найбутнє яра залишається туманним, існує два напрямки його інтеграції у місто. Згідно з Генпланом міста до 2031 року (у редакції на 28.02.2013 р.) ділянку слід перетворити у житловий район з садибною забудовою — згідно з проєктним станом Плану вона під № 30.

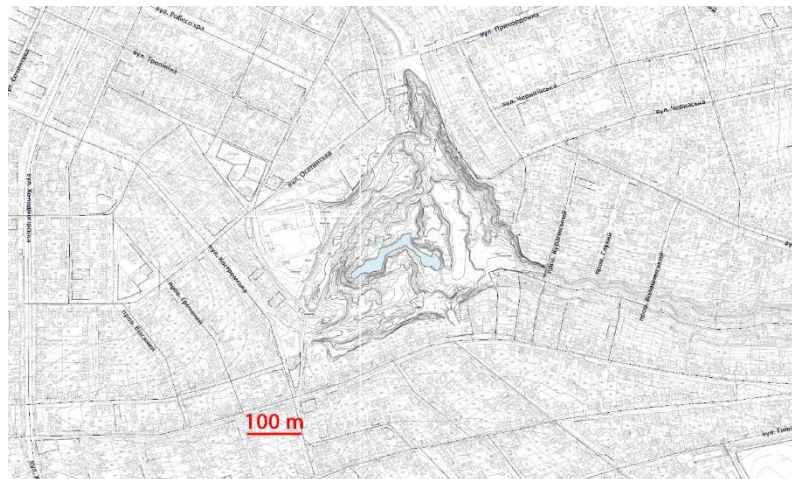

Рис. 4. Савкін Яр, фрагмент Історико-архітектурного опорного плану Харкова. Джерело: <https://www.spadschina.kh.ua/main.html>

Перспективи розвитку природних Urban Voids. Досвід показує, що у більшості випадків «сильне місто» намагалось приборкати та стерти УВ, щоб на їх місці зводити нові квартали, тобто бачило у Urban Voids проблему. УВ, на нашу думку, є простором для можливостей, а не проблемою для міста. Існує декілька шляхів роботи з цими об'єктами:

Сильний урбанізм. Стрімка інтеграція в тіло міста — те, що пропонує Генплан міста. Ця стратегія дає можливість створення житлових та виробничих зон на території ділянок, що незабудовані. Але реалізація проектів за цією стратегією буде потребувати великих вкладень коштів на пониження ґрунтових вод, зміни рельєфу, але ризикує зберегти монофункціональність території та призвести до спрощення ландшафту. Подібне має місце на території Олексіївського лугопарку, де зелена зона, яку можна віднести до Urban Void, поступово забудовується, інфраструктурними та складськими об'єктами — всіма тими додатковими функціями, які з точки зору бізнесу недоцільно розміщувати у «сильних» зонах. Міські порожнечі більше всього відчують негативний вплив від цього.

Сильний урбанізм. Перетворення природних Urban Voids у повноцінні антропогенні ландшафтні утворення, що включені у тканину міста та заповнені міськими активностями (парків, скверів, лугопарки, тощо).

М'який урбанізм. Консервація територій, створення охоронних зон з можливістю природнього розвитку та виникнення біорізноманіття з відвідуванням та дослідженням цієї місцевості, організацією різних видів дослідницької діяльності (метафорично — сталкери) та міфологізація та реабілітація цих Зон. Можливе виникнення (й дослідження) «інших» соціальних утворень — нові соціальні утворення тотожні тактичному урбанізму.

М'який тактичний урбанізм (Tactical Urbanizm), як альтернативний шлях, що має на увазі залучення активностей, що прийшли не з інституціоналізованих структур, інше уявлення про урбанізм та дезурбанізм. Основним підходом є тимчасові урбаністичні структури, що створюються неформальними, вільними авторами (партизанський урбанізм, локальні ініціативи, партисипація).

М'який урбанізм. Ревайдинг — екологічна реставрація зелених ділянок на території міста. практика «ревайдингу» стає все більш розповсюдженою у світі в

контексті роботи з деградуючими ділянками міста та збереження біорізноманіття. Ревайдинг є як стратегією роботи з деградуючими природними ландшафтами, так і особистим методом архітекторів. Возможно создание «диких» парков, где будет сохраняться первичный ландшафт, который был до появления города.

Висновки: протягом століть модерне місто сформувало два підходи до природних Urban Voids. Перший — ігнорування, другий — знищення, вирівнювання під ділянки будівництва. З появою нових постмодерністських убаністичних практик, коли місто сприймається не тільки як система каркасів та структур, а й ландшафт, міф, з'явилися нові підходи до приручення міських порожнеч, що залишилися. Використання практик м'якого урбанізму дозволить зберегти біорізноманіття міста, його історію, первинний ландшафт, внести поліфункційність у міський простір, ускладнити тканину міста.

Список джерел:

1. Колесников О. Є., Маймескул О., Божко К. В. Потенціал «міських порожнеч» міста Харків, розглянуті через призму концепції urban voids. VI International scientific and practical conference «The aspects of contemporary scientific research that encompass both theoretical and practical components», Venice, January 10-12, 2024 / International Scientific Unity, Venice, 2024, pp. 29-32.
2. Колесников О. Є., Божко К. В., Особливості класифікації urban voids Харкова. XX International scientific and practical conference «Scientific Research: Modern Challenges and Prospects», Prague, April 24-26, 2024 / International Scientific Unity, Prague, 2024, pp. 16-20
3. Колесников О. Є., Божко К. В. Urban Void Левада. XLIV International scientific and practical conference «The Impact of Scientific Research on the Development of the Modern World», Dubrovnik, October 23-25, 2024/ International Scientific Unity, Dubrovnik, 2024, pp. 19-24.
4. Инина А. Савкин Яр. Оазис в городе, *Харьковские известия*, 2015, 21 квітня, С. 3.
5. Харкову створять "зелений каркас": що об'єднують (схема). *KharkivTODAY*. 14.06.2021. Режим доступу: <https://2day.kh.ua/ua/kharkow/kharkovu-stvoryat-zeleniy-karkas-scho-obednayut-skhema>
6. Дьяченко И. Т. Улицы и площади Харькова. Очерк. Изд. 4-е. испр. и доп. Х.: Прапор, 1977, 272 с.
7. Генеральный план Харькова до 2031 года утвержден депутатами. Фото. 28.02.2013. *Стройобзор*. Режим доступу: <https://stroyobzor.ua/ru/kharkov/news-city/generalnyy-plan-kharkova-do-2031-goda-utverzhdn-deputatami-foto>
8. Історичні мапи Харкова. *MapsHo*. Режим доступу: <http://maps.ho.ua/#lat=49.989160&lon=36.218000&z=14&t=roadmap&m=Kh1871&a=20>